

ОСТАЈНИЦА

ОСТАЈНИЦА

Рене Карабаш

Са бугарског превела
Јасмина Јовановић

Наслов оријинала

Рене Карабаш:
ОСТАЙНИЦА

Copyright © 2018, Рене Карабаш
Copyright © 2025. за српско издање, Хеликс

Published by arrangement with Sofia Literary Agency
All rights reserved

Издавач
Хеликс

За издавача
Бранкица Стојановић

Уредник
Бојан Стојановић

Лектор
Весна Ђукић

Штампа
Ф.У.К., Београд

Типографија
Adobe Text Pro

Прво издање

ISBN: 978-86-6024-144-5

Смедерево, 2025.

www.heliks.rs

**Co-funded by
the European Union**

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

ОСТАЈНИЦА

Остајница – заклета девица, која даје заклетву о девичанству према Кануну Леке Дукађина и почиње да живи као мушкарац и глава породице у патријархалним срединама северне Албаније, Косова, Македоније, Србије, Црне Горе, Хрватске и Босне. Реч је о законски прихваћеној промени пола кроз полагање заклетве, после које жена добија мушка права којих су жене у тим крајевима лишене. Крвна освета је карактеристична за места у којима влада Канун. У наше време је преостало само неколико заклетих девица, пошто те средине све више остају ненасељене. На све ово се наилази на само 537 километара од Бугарске. Ово није мит, нити је бајка. Ово је прича о човеку.

Другачији називи за остајницу су: мушкара, вирџина, мушкобања, харамбаса, заветована девојка, садик.

још у мајчином трбуху
чула сам разне ствари
док мој отац говори
желим сина

кад сам се родила схватила сам
да син значи плаво
јер ми је мама једном рекла
драга моја девојчице
очи су ти сиње као небо
а небо је било плаво

откако сам се родила
желим да ме мама облачи
само у плаву одећу
ако ме обуче у другу боју
почињем да плачем
јер сам још у мајчином трбуху
чула разне ствари
док мој отац говори
желим сина.

данас ми је мама
обукла плаву хаљину
допузала сам до оца

да му је покажем
а он ми је рекао
пусти ме да чујем вести
што сигурно значи
да сам много лепа

не разумем
можеш ли ми ти објаснити
шта значи
пусти ме да чујем вести
сем овога:
ванредне вести
девојчица се обесила
о пупчану врпцу?

ПРВИ ДЕО

Каин рече свом браћу Авељу: „Хајдемо у ѿоље“. А када су били у ѿољу, Каин насрну на Авеља и уби ѿа. Госѿод уѿиѿа Каина: „Где ѿи је браћ Авељ?“ „Не знам“, одѿовори овај. „Зар сам ја чувар своѿа браћа?“ Тада Госѿод рече: „Шѿа си ѿо учинио? Ено крв ѿвоѿа браћа ваѿије из земље ка мени. Сада си ѿроклеѿ на земљи која је оѿворила усѿа да из ѿвоје руке ѿрими крв ѿвоѿа браћа. Када будеш обрађивао земљу, она ѿи више неће даваѿи свој род. Бићеш луѿалица и беѿунац на земљи.“

ПРВА КЊИГА МОЈСИЈЕВА

ПОСТАЊЕ 4:8–12

ЖЕТЕОЦИ СМРТИ

Канун је био јачи неіо шиіо је изіледало. Он се іросііфрао свуда, іузао је іо земљи, іо међама іоред њива, шиііо се іо іуішевима, іијацама, обилазио је свадбе, іењао се до аліских іашњака, чак и више, сііизао до неба, одакле је долазио у облику кише, како би наіунио баре у њивама, збоі којих је и долазило до іірећине крвних освеша...*

Исмаил Кадаре

„Сломљени април“ (превод с бугарског)

много поздрава од мога брата
изговара Немањин брат и само једном опали из пушке
топло тело мога оца поскакује у шуми, његове крупне
очи, загледане у њега, крупне очи мога оца, загледане
у очи Немањиног брата, његове јаке руке хватају мога
оца и окрећу га према заласку сунца, он је узбуђен док
гледа своје кржаве прсте, брише их о Мурашеву кошуљу,
гласници смрти разносе вест о убиству, *убише Мураша,*

* Канун – Канун Леке Дукађина – скуп архаичних албанских закона

Мураш је убијен, оборише Мураша крај дивљих нарова, близу нарова, Мураш, Мураш, Мураш, виче моја мајка и тоне у своје хаљине наспред улице, живојше мој, Мураше, ветар носи повике гласника, они стижу до моје мајке низ земљани пут према кући и бацају је на земљу, она тоне у своје хаљине наспред улице, четворица јаких мушкараца иду земљаним путем кући, на четири храстове гране носе тело мога оца, пут је нераван, носачи се саплићу сагнути, очево тело се придиже и пада као кашаљ, стављају ми га пред ноге и више се не помера, сад треба да питам све оно по Кануну, треба носаче да питам оно што треба да их питам, отварам уста, из њих излази само врео ваздух, врели ваздух на хладноћи пред лицима носача, врелог ваздуха више нема пред лицем мога оца, хајде, Матја, брбљају снажни носачи, не гледају ме у очи, не желе да виде очеву смрт у очима његове кћерке, пре би гледали смрт у очевим очима, него у кћеркиним, они би желели да мирно легну у постељу, а ја треба да останем усправна, не смем да изгубим контролу над телом, искашљавам се и изговарам: шта ми то носите

рану или смрт

БЕКИЈА

кунем се у господара албанских Алпа, Леку Дукађина,
поред самртног одра, да све до самртног одра нећу
такнути мушко, нећу такнути мушко и сачуваћу своје
девичанство, заувек се одричући жене у себи

заувек се одричући жене у себи

покравам се овој својој заклетви да не пратим
порочне жеље свога тела, и данас испред дванаест отаца
прихватам мушко име Матја као своје једино лично име,
и нека ми жене одсеку косу, и нека моје хаљине постану
пепео, и нека мушка одећа буде на мојим леђима, ногама
и кожи

мојим леђима, ногама и кожи

нека су ми сведоци Бог и ови очеви, да ћу, докле ме
служе снага и разум, поштовати ову заклетву, коју потвр-
ђујем својом косом и чашћу

ја, син Матја, бринућу о својој породици тако што

ћу обезбеђивати све неопходно за прехрану и све што налаже Канун, јер је нерад непријатељ душе, па ћу због тога бити заузет ручним радом у одређеним часовима, тако ћу једино бити слуга истине, живећи од рада својих руку и поштујући заклетву, не чинећи ништа непристојно, не газећи сопствену реч, па да се сви радујемо дугом животу и свеопштем поштовању, а ако преступим и обрукам се, нека ми се деси супротно

у име неба и земље, овог камена, овог терета и овог хлеба

заклињем се

МАТЈА

излазим из цркве, први пут осећам хладан албански ваздух на својој глави, вероватно личим на магарца, са косом до црквеног пода, растати се од нечега што си одувек имао испало је врло лако, сада ће ми спалити хаљине, све до последње, осим једне бабине и мојих лакованих ципела за свадбу, које је спаковала поред одеће за њен погреб, дођи, бабина душо, да ти дам нешто, не знам која је од ове две хаљине за мене пошто смо биле исте растом, пре него што одем, посекла се док је клала болесно јаре и отровала се, ево узми мираз за свадбу, обе хаљине су тако лепе, једна од црвеног сомота, а друга плава попут неба, узела сам плаву, ципеле су беле и лаковане, Бекија, душо бабина, узела је моју хаљину, врати је, душо, наменила сам је себи за спровод, нећу, баба, та ми се допада, не волим црвену боју, узми је ти, ево, ту хаљину нисам никада обукла, ено је тамо у остави са лакованим ципелама, сакрила сам их пре заклетве да их не спале, једном макар накратко да их обучем у истој цркви у којој сам се растала од женских ствари

нема повратка

излазим из цркве, први пут осећам хладни албански ваздух, вероватно личим на магарца, али нема везе, кажем себи, највреднији метал у Албанији је слобода, жена у Албанији кошта двадесет волова, мушкарци се не гледају у очи, не иди у крчму, брини о деци, пери, кувај, у најбољем случају се може однети млеко у млекару, Бекијино убиство је била најразумнија ствар коју сам могла учинити, дали су ми пушку и часовник, могла сам да пушим и пијем, да идем с мушкарцима, да одлазим у крчму и посећујем собе за „мушке приче“, научили су ме да стојим раскорачена, деца у махали су почела да ме зову бата Матјо, сваке вечери сам ходала узаним сеоским улицама, вежбала сам, морала сам да се навикнем на нови ход, да се навикнем на то да више не коштам двадесет волова, да имам часовник и да сам татин син

твој отац је желео сина, али си се родила ти

ућути, мајко, истога дана се појавио Матја, чекала сам га да ми скине одећу, да ме обуче у своју и да ми стави свој сат на руку, јер Бекије више нема, њена коса плива у реци, знате шта, госпођо репортерка, ми, људи, имамо потребу за правилима и границама, мислим, имамо потребу управо за тим, не знам како је код вас, али је овде тако, слобода је опасна ствар

читаво село зна

да је Мураш желео сина, али да му се родила девојчица

у овим крајевима сви желе синове због крвне освете, мушкарци умиру и нема ко да брине о мушким пословима, узимам мушко име Матја као своје једино лично име и нека

излазим из цркве и први пут осећам

крећем према кући, требало би да знам да су ми хаљина и ципеле тамо, Проклете планине се уздижу на све стране, албански Алпи, Проклетије, хиљаде километара, и где год да кренем, свуда је непокретна камена армија, сакупљена ђаволским рукама, небо им се ослања на рамена, чујеш ли звона мула – сеоска вечерња звона, и тад је падала киша исто као и сад, али ситна, као роса, увек је магла, овде на висоравни, најгушћа је, све је као на сивој слици, ни тужној, ни радосној, како бих рекла, као лице без израза, знате о чему говорим, зар не, нека стане више та киша, јесте ли дуго путовали догде, тако је код нас, много се пешачи, путеви су дуги и нејасни, само локалци их познају, као слепи, једино се они не губе у мраку

ходам вучјим стазама од цркве према кући, лево тече река низ читав пут попут сапутника незнанца, о коме знаш да неће почети да прича, баш тада сам схватила шта сам учинила, када сам већ корачала крупнијим корацима од сопствених, саплићем се о камење, камење је свуда по путу, нема повратка, не могу поново да прикачим косу за главу, да вратим речи у своја уста, да се надујем као жаба, да кажем истину, једном заувек, одједном у магли

видим темеље куће, и пре сам је виђала, када сам с татом
овуда пролазила, али по први пут не знам
да ли се та кућа гради или руши

ОМИЉЕНА ПЛАВА БОЈА

Матја, у пасошу Бекија, пуних тридесет и три, да, брат Сале, отац Мураш, убијен, мајка је умрла после њега, само крава Нура и очеви голубови, омиљена боја плава, страх једино од снега, самоћа је нешто друго, не, овде је љубав забрањена, исто је што и смрт, код лекара не идем, ране зацељујем дуваном, ако се нешто деси, онда пушим, телевизије нема, не треба ми телевизор, довољан је радио, ако пусте понеку албанску и америчку песму, не, не певам лепо, не желим, на овој слици смо ја, отац, мој брат Сале и мајка, раније, да, толико за данас, Нура је гладна, голубови чекају да их затворим

БЛИЗАНЦИ

*још у мајчином трбуху
чула сам разне ствари
док мој отац њовори
желим сина*

моје име значи оживела, остала жива, она која се спасла

ма, кренули су, каква болница, мајка виче оцу, моја мајка са близанцима, дечаком и девојчицом, ја сам девојчица, а дечак, бабине речи у мајчиној глави, кренули су, село прича, стомак јој није онакав као да носи дечака, лоша ствар, мајка квари у купатилу, Мураше, дођи брзо, не зна да ли су јој оба детета још увек жива или су већ отишли тамо одакле су и дошли, по предвиђањима очеве мајке, ова девојчица и не треба да се роди, не треба ти девојчица, Мураше, село прича *Мурашева невеста носи девојчицу, штеди*, а мој отац је и даље сигуран да ће из мајчиног трбуха изаћи достојан наследник његовог рода и да се нешто и догађа када у то јако верујеш

све много жељено се дешава

овако или онако

отац хвата мајку за руку и право у градску болницу, за сваки случај, јер можда су живи, госпођо новинарко, код нас мајке затрудне надајући се да ће родити дечака и да неће обрукати род, јер ће мушка родовска крв плускати у широким прсима дечака, коме ће после рећи „нека ти је живот дуг и пушка да те обори“

овде сваки мушкарац мора да има два прста части на челу

оловну тачку, која ће те узнети изнад обичне смрти, то је питање части, срамота је овде умрети од болести, не знам како је код вас, сигурно је исто, како да не, овде се крвна освета одлаже једино за време рата, природне недаће, епидемије или сеобе, када смрт изгуби висину, овде крвна освета постаје нормална ствар, али што даље од твоје куће, ова твоја, Мураше, у реду је, али даље од моје куће, чувај се, синко, ова ће ти завртети мозак, видим јој у очима, знаш какви су Карабаши, мајка – црна овца у породици, крв у купатилу, кренули су, крв у купатилу, у болницу

лекари су сигурни да га нема, како да га нема, мушког да нема, ишчезао је, како ишчезао, сигурно је истекао с крвљу, дечачић, не могу да се вратим само са њом у стомаку, молим вас, докторе, учините нешто, вратите га, жао ми је, госпођо, муж вас чека напољу, да ли да му

кажем или не, срећом, женски ембрион је сасвим уреду, и боље од тога, ако настави овако да се развија, имаћете здраву и јаку девојчицу, и због тога до краја трудноће треба да избегавате подизање тешких ствари и превише физичког напора, укратко речено, по читав дан треба да лежите

рекла сам ти, Мураше, ова ти неће родити дечака, ућути, вештице, шта буде, моја је крв, гајићу је, очева мајка куне по дворишту, село се прави да не чује, оно никада не чује, али увек све зна

отац и мајка се труцкају према кући преко проклетих урвина и плачу, што плачете, па жива сам, име ми значи оживела, зар не, она која је остала жива, зашто плачу

отац ме није додирнуо до првог рођендана, избегавао ме је по собама, није ми се обраћао, не могу да дотакнем тог црва, поломићу је шакама, види колица је

када у нешто јако верујеш, то ће се
догодити,
пре или касније
обавезно

татин син, тако ме је отац звао, знао је да би дечак био моја копија, исте косе и зуба, исте висине, прстију, плавих очију, потпуно исти, Мураше, јуче је заковала

моје каруце, много добро јој иде, јака је, вредна, трчи као младо ждребе, само ти се одједном изгуби пред очима, а посао завршен, да си добио сина, не би те толико слушао и у све се разумео

прва успомена са оцем, ушао је у собу и стао пред мене, телом је заклонио сву светлост што је долазила кроз прозор, из унутрашњег џепа крзеног капута је извадио дрвени пиштољ и дао ми га, на, Бекија, пиштољ, узми, толико сам се обрадовала поклону да сам почела да се смејем, подигла пиштољ, нанишанила његову главу, почела да притискам дрвени ороз и вичем бам-бам, тада сам први пут видела оца да се смеје, обоје се смејемо, ја без зуба и он без зуба, бам-бам-бам-бам

да сам му могла рећи оно што тада нисам знала, да сам му могла рећи да се не смеје, јер овде важи: оно што пожелиш, то и добијеш, па и на крају света

није требало тако

ви имате стрпљења за све, док једете качамак, рећи ћу вам нешто, када се наједете, немојте омазати тањир комадићем хлеба и не додајте дрва у огњиште, то је мој посао, знате, ако то учините, бићу принуђена да вас отерам, чак и да вас убијем, тако је по Кануну

ГОСТ

да ли записујете
да ли сада записујете

сећам се сваке речи из заклетве, госпођо репортерко, и немојте мислити да сам је напамет научила пре него што сам је изрекла у цркви, ишла сам на толико тих догађаја, чак и у друга села, тако да се заклетва научи и ако не желиш, као погребна песма, увек иста на сваком погребу, једино што је састав музичара другачији јер једни умиру и други долазе на њихово место, и ви бисте научили погребну песму када бисте је слушали свакога дана, а овде због крвне освете умиру многи мушкарци, због данка у крви, и све се врти око Кануна, а по њему је гост најважнији, сада сте ви мој гост и ви сте најважнија, у Албанији се гост поштује, прво иде он, а тек после породица, кућа припада Богу и госту, када неко закуца на врата Албанцу, овај је дужан да га дочека и угости, газдина жена госту пере ноге, спрема му постељу и пали пећ, а сутра се гост прати, ако је случај такав да га очекује заседа где ће бити убијен, хоћу рећи, ако госта убију пред вратима, и ако ти он још увек није окренуо

леђа након испраћаја, ти си дужан да се осветиш за њега, твој је дуг да пролијеш крв за свог госта, али ви се не плашите, нико вас неће убити, нисте у крвној завади са било ким из села, а, сем тога, жена сте, а овде се жене не рачунају за крвну освету, ја могу, али ви не, нико се вама неће светити јер никога нисте убили и жена сте, зар не, ви сте моја гошћа, госпођо репортерко, остаћете овде колико год желите, тако је према Кануну, никога нисте убили, нити сам ја некога убила

ћутање

постоје две ствари које гост нема право да чини, разумете, да хлебом омазује тањир и да прилаже дрва у огњиште, ако то учините истог часа могу да устанем, отворим прозор и викнем да ме је гошћа увредила, а после могу да вас убијем, али ви ваљда не мислите да ћу вас убити, што бих убијала, колико људи сте видели у селу откако сте овде: троје, и можете видети још највише троје, ја сам последња остајница у селу, ако не и у читавој Албанији, и због тога сте овде, зар не, коме да покажем своју част, због чега толико дуго живим сама, са својим највернијим пријатељем, кравом Нуром, већина старца је помрла, остало их је петоро, они причају о крвним осветама, не журите са питањима, за све има времена, а ја од вас тражим само једно, да отворите ону кутију на шкрињи, видите ли је

ПИСМО ПРВО

Здраво, Бекија,

Јако се надам да ће моје писмо стићи до тебе, јер куће на селу немају адресу и знам колико је тешко све то са писмима и телеграмима. Већ неко време се каним да ти пишем. Свакога дана... Ти добро знаш да је то што сам избегао било последица велике и неоправљиве фрустрације коју си направила. И знаш да је нормално да човек покуша да се сасе. Зар не? Мој одлазак је био најразумнија ствар коју је један човек здраве памети и неопчињен Кануну могао да уради. Такав сам

Не жалим што сам избегао, а ни ти не жалиш што си послала оставицу. Било како било, један гешек не заслужује да корача древним стазима Кануна. Тамо је све један потребни мир. Убивство је равно јордосу и часи, зар не „тајини дечаче“, а за слабије као што сам ја стоје само једна оворена врата – она према Кануну. Јеси, али сам ја изашао кроз врата која нико није очекивао.*

* Гешек – неподношљив, размажен

Исти́на је да си ме једино ти разумела. Још увек се њи́шам њо чему нас двоје личимо, и њолико се мно́го разликујемо. О њо́ме мислим као о некаквом зага́нку, чи је сам решење знао као мали, али сам ја заборавио.

Збо́и че́а си изабрала мене? Збо́и че́а си сѝавила црну тѝраку на моју руку и њожелела да умрем? Сигу́рно ти није било лако да одредиш ко тѝреба да умре, ја или Мураш, еци њеци њец, како смо као деца бирали ко́а ће узетѝи дервиш, сећаш ли се? Увек си ти њобеђивала. Штѝо си ми сѝавила тѝраку? Ја знам заштѝо. Знам све, чак и више не́о штѝо хоћу да знам, али хоћу да чујем исти́ну од њебе. Штѝа се десило оне вечери када си оѝишла њо млеко и закаснила на вечеру? Истѝе оне вечери њре не́о штѝо си нам рекла да желиш да њосѝанеш осѝајница? Нештѝо се догодило ње вечери. Штѝа?

Знам да си љу́та штѝо сам њобе́ао и штѝо је Мураш морао да умре. И ја сам љу́т збо́и мно́гих сѝвари, али с временом оѝроштѝај њосѝаје све више моћућ. Надам се да ње моја њисма не ремеѝе мно́го и да не уѝишчу на њо да ми не њишеш. Мно́го бих желео да дођеш код мене и да исти́ну изјоворимо у очи, као штѝо смо као деца радили. Исти́на или изазов? Слабији су бирали исти́ну јер су се њлашили изазова. Тек сада схва́там да је храбрији избор увек била исти́на. Изазов је био за лажљивце, за кукавице маскиране иза смелосѝи. За оне ко́ји више воле да скоче у реку, њобе́ну или убију, не́о да кажу исти́ну.

Молим ње да ми њишеш, зар ниси насѝавила часове из албанско́и након штѝо сам оѝишао? Чекаћу њвоје њисмо. Моја адреса је на коверѝи. Мно́го сам узбуђен и ѝрлим

ӣе. Реци мaми да је волим... Није ӣрошао дан да нисам мислио на вас.

Заборавио сам да ӣи кажем да живим у Буїарској. Овде ме сви знају као Михајла. Мислио сам да ћу моћи и ӣрошлосӣ да ӣроменим ако ӣроменим име. Али ӣо је само још једна људска заблуда у коју сам и ја уӣао. Ми осӣајемо робови својих соӣсѣвених имена и ӣосӣуӣака. До краја.

Сале

ӣрад Софија,

Буїарска

08. 07. 2017. і.